

Hagyomány, kereszténység, magyarság

A néphagyomány kutatói előbb vagy utóbb rátalálnak a néphit kérdéseire. A hiedelmek, babonák feljegyzése érdekes néprajzi gyűjtőmunkának ígérkezik. Kimondatlanul is mindig egy ősi, a kereszténység felvételével elveszett hitvilág emlékeit látják ezekben általában, a magyarság régi vallásának töredékeit.

Már a múlt században felbukkant az a nézet, hogy a magyar nép ősi hitvilágát és ezzel együtt egész kultúráját tönkre tette a kereszténység. A kereszténységet rákényszerítették a magyarságra, hogy ezzel megtörjék harcos, ősi, büszke pogány kultúráját, és elnémetesítsék. A magyar nép lelke nem fért bele ebbe a kalodába, és nem is lett őszinte keresztény. Ha lettek, csak színleg lettek, hogy beilleszkedhessenek Európába, a megtérés nem volt egyéb, mint taktikai lépés. Alig várták a magyarok az első alkalmat, hogy ledobják magukról ezt a természetükkel ellenkező nyűgöt, és ezért csatlakoztak a reformációhoz. A református vallás sokkal közelebb van a régi magyar hithez, mint a katolikus, ezzel takarta el megmaradt pogány hitét. „A magyar ember nem hajt térdet sem Isten, sem ember előtt...” Szent István tüzzel-vassal kényszerítette keresztvíz alá népét, a régi táltosokat, a pogány hit papjait, énekmondóit kivégeztette, az ősi rend mellett kiálló Koppány vezért pedig felngyeltette.

A kereszténység, a vallás elleni támadás egyszerre kapcsolódott a nemzeti romantikához és a liberalizmus vallásellenességéhez is. A minden téren hódító racionalizmus élesen és nem ritkán jogosan bírálta az egyházi szervezeteket és személyeket, a szűkös, önös, még csak elméletileg sem megalapozott materialista szemlélet pedig nemcsak a vallást támadók, hanem az egyháziak körében is elterjedt. Századunk első felében aztán ehhez csatlakozott az a fantasztikus törekvés is, amely megkísérelte ezt az elméletileg megalapozatlan, gyakorlati materializmust és keresztényellenességet egy újpogány, magyar vallás köntöskébe öltöztetni, ami egyszerre volt németellenes és minden szomszéd néppel szemben is ellenséges, tagadta Európához való tartozásunkat Attila, vagy akár a sumérokig visszavezethető mítosz megteremtésén fáradozva. A magyar egy létűnt és magas rendű képzelt kultúra utolsó és egyedül maradt képviselője, társtalan, méltatlan üldözött mártírja.

Ez a keresztény- és németellenesség gyakorta hivatkozott Kollonich állítólagos mondására, aki a XVII. század végén Magyarországot koldussá, katolikusá és németté akarta tenni, ami természetesen így nem felel meg a valóságnak. Hitler Németországa hasonló nyomon járt, amikor keresztényellenességét egy felfrissített Wotan-kultusszal akarta helyettesíteni.

A magyar kereszténység és a vallásos élet hátraszorítása és kiszorítása a társadalmi életből nem akkor indult meg tehát, amikor a hatalom az ateizmust a hivatalos ideológia részévé tette, s szigorú adminisztratív intézkedésekkel és koholt vádakkal a magyar keresztény felekezeteket, elsősorban a katolikus és evangélikus egyházat valóságosan lefejezte, hanem sokkal előbb, már a múlt században. Azzal, hogy az akkori hatalom keresztény kurzust hangoztatott, még jobban lejáratva az egyházak megmerevedett és lélektelenné vált hierarchiáját, és az így kiüresedett, tartalmatlan váz könnyen omlott össze az 1950-es években. A tömeg nagy része közönnnyel vagy szkeptikus vállrándítással vette tudomásul a Rákosi-rendszer törvénysértő és önkényes eljárását, és később az így kialakított viszonyok további törvénytelen és alkotmányellenes fenntartását is, ezzel is megnehezítve néhány kétségbeeset-

ten bátor ellenálló helyzetét. A közösségeket nemcsak a vallásos élet területén zúzta szét a hatalom.

Mit tudunk (és hogyan kell tovább is kutatnunk) a magyar nép hitvilágáról, a kereszténység és a magyarság kapcsolatáról?

Vargyas Lajos a Keleti hagyomány nyugati kultúra című tanulmánykötetében külön fejezetet szentelt annak vizsgálatára, hogy a honfoglaló magyarság hitvilágának legfejlettebb rétege miként tükröződik szavainkban és népköltészetünkben. Mái tisztázatlan eredetű Isten szavunk mellett a honfoglalás előtti finn-ugor és török szókészletbe tartoznak a jonh, lélek, áld-átkoz, imád, menny, másvilág, id-egy (szent értelemben) üdvösség, ül (megszentel, megül értelemben), boldog, vétek, bűn, bocsát, búcsú, hisz, hit, bőjt, terem, örök, ördög szavaink. Ezek a fogalmak már egy fejlett erkölcsi rendet, hitvilágot takarnak, monoteizmust, egyistenhitet. A fennmaradt mítosztörödékekből meglepően hiányoznak a többistenhit emlékei. A Teremtő segítőként felbukkanó ördög vagy Szent Péter alakja — aki szintén tud teremteni, de mindig valami hiányosat, tökéletlent —, a magyar mese és mondakincsben (ld. Parasztbiblia!) a gnosztikus¹ Istenképpel mutat rokonságot, a Demiurgosz képzetével. Az obi-ugorok mítoszaiban az égből leeresztett Medve, mint Isten fia, sok vonásában hasonló szerepet kap, mint a Megváltó. (Említetlen hagyomány most az ennél régebbi, talán sámán-hitnek nevezhető világfelfogásra visszavezethető szavainkat: révül, báj, bűvös, bűvöl-bájjal, táltos, alak, boszorkány (lidércnyomás), sárkány.) Csak egyházszerkezeti szavaink zöme latin-szláv átvétél: pap, barát, templom, kereszt, oltár stb.

Teljesen téves az a felfogás, miszerint a kereszténység egy teljesen új értékrendet, világképet és erkölcsöt, vallásos fogalomrendszert jelentett a honfoglaló magyarok számára. Éppen azért tudta oly meglepően rövid idő alatt átvenni azt, mert a magyar kultúra már alkalmas volt a befogadására, mintegy ráérett bizonyos rendszerezésre, a végső dolgokat illetően. A kereszténység nem is jött úgy, hogy a régit eltörölje, ellenkezőleg, annak elemeit magába olvasztotta, és ezek hosszú időn át, szinte máig átszínezték a magyar nép hitét anélkül, hogy a kereszténység alapvető tanításait komolyan veszélyeztették volna. Gondoljunk csak itt a Boldogasszony—Nagyboldogasszony—Kisboldogasszony alakjaira, ahogy azokat a Szegec alatti magyarság értelmezte Kálmány Lajos gyűjtésében: Nagyboldogasszonyt például Szent Annával, Szűz Mária édesanyjával azonosította, akit különösen a szülő nők hívtak segítségül. Az erkölcsi, a vallásos értelemben vett haladás, tökéletesedés sem törölheti el a már elért eredményeket, vívmányokat, inkább arra kell építkéznie.

Mi a vallás? Ebben az összefüggésben a nép műveltségének, ismereteinek az a része, amit a fölötté álló, mindenható és a világ dolgait intéző Teremtő Istenről kialakított, akinek ítélő hatalmába és kegyelmébe teszi le az ember az életét, a nehezen megvalósítható jóra és a könnyen elkövethető vétekre egyaránt hajló és azoknak egyaránt kiszolgáltatott lét megféléthetetlen értelmét. A hit a nép számára nem filozófia, eszmerendszer, erkölcsi szabályzatkönyv vagy gyűjtemény, és még csak nem is katekizmus volt. A hitet meg akarta élni, cselekvője akart lenni, és azt mindennapi magatartásának irányítójává tenni. A kereszténységgel együtt a magyar nép is megkapta azokat a kereteket, formákat, amelyekben és amelyekkel cselekvő hitet élhetett. Az esztendő visszatérő ciklusában megélte a tavaszi újjászületést, a nyári aratást, az őszi betakarítást és a természet téli halálát egy természetfeletti párhuzamban is: s jeles napok szerint az újjászületést, a feltámadást, a munkás életet és a sötétség közepén felragyogó karácsonyi reménysugarat, a feltámadás zálogát a tehetetlen kisgyermekben. A keresztény hit gyakorlásának példaképei, a szentek életével úgy ismerkedett meg, mint egész életének viteléhez szükséges más művészi eszköztárral és költészeti műfajjal, de ezekből nemcsak megtanulta érzelmeinek méltó kifejezését, hanem útmutatást és példát is kapott arra, hogy a legreménytelenebb helyzetben is úrrá lehet. A magyar nép műveltségének, úgy mint az egész európai parasztkultúrájának szerves része a kereszténység, mely megadta ennek az életformának földi, a jeles ünnepekhez igazodó ritmusát és időtlen, örök távlatait is. Ennek a kultúrának nem volt egyetlen kis vagy nagyobb jelentőségű eseménye, egyént és közösséget érintő változása, amit ne helyeztek volna el a vallásos formák és távlatok rendjébe, koordináta-rendszerébe is. Hatalmas ismeretanyag, képek, elképzelések, remények szövedéke, ez mind átfonva és tökéletesítve a művészet arany fonálával. A Moldvában levő Lécpeden született, írástudatlan Jánó Annának, számos keserves, ballada és

¹gnoszticizmus = a korai kereszténység keleti vallási és görög filozófiai elemekkel keveredett vallásfilozófiai áramlata (Szerk.)

mese tudójának nem tudott a képzett művészettörténész újat mondani, amikor bemutatta neki a Szépművészeti Múzeum XV—XVI. századi régi olasz szárnyasoltárait: a táblaképeken lefestett vitá-k, actá-k, a szentek képekben elmondott története ismert volt számára, ezeket már mind hallotta az anyjától, s most csak viszontlátta azokat a festményeken — holott korábban sohasem látott hasonló képeket.

A vallás, a hit, a kultúra szerves része, elválaszthatatlan tőle. Mint a rációval fel nem fogható és meg nem oldható végső kérdésekre adott válaszok gyűjteménye ott volt mindig jelen az egyszerű embert érintő minden eseményben, minden kérdés legmélyén, a szenvedés, az öröm, a bűn, a megbocsátás és az élet értelmének felfoghatatlanságában. A reformáció idején éppen az akkori sajtós történelmi helyzetünkben elemi erővel kerültek ezek a kérdések a nép érdeklődésének középpontjába, paraszti tömegeket is hajtott a megigazulás, a felismerés vágya, ugyanazzal az éhséggel, mint azokat, akik másfélezer évvel azelőtt nem ismertek fáradságot a vizsgasztalásért a Generázeti-tó partján.

Akkor is, és most is, amikor nem tudott átlátni az átláthatatlanon, a rációval fel nem fogható, legalább megkísérelte cselekvően mindazt megtenni, ami közelebb viheti az embert a felismeréshez, reményeinek elnyeréséhez. Ennek rendelte alá kiskorától fogva tanult és begyakorolt mozdulatait, a mosdástól kezdve a déli harangszó fogadásáig, az első barázda meghúzásáig az őszi szántás kezdetekor, az első alma megevésénél Szent Iván napján, szeretteinek elhantolásánál, új élet megszületésénél, az első állatkihajtásnál. Minden múlandó cselekedetét bele akarta illeszteni a másik, a végtelen és felfoghatatlan távlatába is, az örök világ rendjébe: nem egyedül magára hagyatva, hanem belekapaszkodva a közösségbe, éppen ezzel megteremtve a közösséget, mely nélkül elvész egyén, család, falu, nemzet, emberiség és emberség.

Andrásfalvy Bertalan

Farkas Sándor, a múzeumalapító gyógyszerész (1862—1926)

Negyvenöt éven át megszállottan kutatta szülővárosa, Szentes és tágabb környékének történetét, gyűjtötte és ismertette a múlt ránk maradt tárgyi és szellemi hagyatékát. Méltatlanul felejtették el, s ebben nem kis szerepe volt annak, hogy gyűjteménye és feljegyzései halála után elkallódtak.

Szentesen született 1862. november 9-én. Édesanyja Folkusházi Emma, apja Farkas Gedeon, a „Csongrád-balparti Tisza szabályozó” és a vele később egyesült „Alsó-mindszenti apátfalvi társulat” igazgatója. A helyi polgári fiúiskolában Szívós Béla tanítványaként megtanulta a múlt emlékeinek megbecsülését, gyűjtését. Részt vett az iskola múzeumi gyűjteményének gyarapításában, rendezésében. Saját gyűjteményének alapjait is már iskolás korában lefektette. Élete egyik meghatározó élménye Rómer Flóris, európai híru régész 1876. évi szentesi látogatása volt.

Nagynénje, özv. Farkas Zsigmondné „Mégváltó” nevű gyógyszertertárában gyógyszersegéd volt, amikor húszévesen, 1882-ben először tudósított régészeti útjainak egyikéről a Szentes és Vidéke című hetilap hasábjain. Átrándulva Csongrádra, megtekintette és meghatározta a belvárosban előkerült kőfalat és sírmellékleteket. Megnézte a híres Kertész-féle gyűjteményt, Flés monostorát, majd kirándult Várhátra és Bokrosra.

Segédideje leteltével Pestre került, ahol az Orvostudományi Egyetemen 1884-ben gyógyszerészmesteri képesítést és oklevelet szerzett. Megismerkedett a Nemzeti Múzeummal, és ekkor kerültek először kezébe szakfolyóiratok. Hazatérve Szentesre, nagynénje patikájában kezdett dolgozni. Minden szabad idejét a környék megismerésére, az előkerült leletek gyűjtésére fordította. A folyószabályozással kapcsolatos földmunkák százzszámra

hozták napvilágra a régészeti leleteket. Nemcsak összegyűjtötte ezeket, hanem ásatásokat is végzett. Munkájának gyümölcsei azok az ajándékok, melyeket a Nemzeti Múzeumnak küldött. Egyik küldeményének ismertetésekor így fogalmazott: „...én voltam szerencsés az elkallódástól megmenteni és igazi helyére, a Nemzeti Múzeumba terelni.”

A rendszeres küldemények és azok szakszerű, rövid ismertetése alapján a Nemzeti Múzeum munkatársai felügyeltek rá, s kinevezték helyi megbízottá. A ő biztatásukra 1886—1892 között Alpáron bronzkori telepet, Gátéron, Csongrádon, Mártélyon és Hódmezővásárhelyen többek között avar temetőket ásott. Gyógyszerész munkája és ásatásai mellett rendszeresen gyűjtötte a szentesi és szegvári határban előkerült leleteket. Kutatási eredményeiről rövidebb-hosszabb ismertetéseket, közléseket tett közzé az Archaeológiai Értesítő hasábjain. Bekapcsolódott a Hódmezővásárhely környéki lelőhelyek Szeremlei Sámuel vezette kutatásába. Eredményeiket a város monográfiájában hasznosították.

Rendszeres és módszeres határjárásai nemcsak a régészeti leletek számát szaporították. Az eltűnőben, változóban levő paraszti élet tárgyai közül is sokat mentett meg, ezek kezdetben magánmúzeumának becses darabjaivá váltak. Régészeti-néprajzi gyűjtési nem voltak öncélúak. Közéleti tevékenységéből kiemelkedő, hogy az 1897-ben, a milleniumi ünnepek után megalakuló Csongrádvármegyei Történelmi és Régészeti Társulat alapítói között szerepelt. A Társulat gyűjteményét többek között XVIII. századból származó oklevelekkel, röpiratokkal, naptárakkal és alapszabályokkal, valamint jegyzőkönyvekkel és még sok mással gazdagította. Felajánlotta festményeit, könyvtárát és ezernél több darabból álló néprajzi gyűjteményét is. Az ajándékozott tárgyak lajstroma jelzi Farkas Sándor sokoldalúságát, történelmi és természetrajzi érdeklődését.

A század utolsó éveiben visszavonult, 1895-től a fiatal, energikus Csallány Gábor Hampel József felkérésére átvette tőle a Nemzeti Múzeum helyi megbízottjának feladatait.

E hosszabb intermezzo után Farkas Sándor ötvenkét évesen, 1924 nyarán megbízást kapott Csongrádon a Városi Múzeum megszervezésére. A megalakulás pillanatában 1000 db régiséget ajánlott fel a gyűjteménynek. A múzeumi anyag ásatásai és a város polgárainak folyamatos adományai révén gazdagodott. A gyarapodásról rendszeresen tájékoztatta a lakosságot a helyi újság hasábjain. Alpártól Puztaszerig terjed az a terület, ahol szarmata, hunkori, gepida, avar és X—XII. századi magyar temetők sírjainak feltárását végezte. A határjárásai során több ízben talált kő- és téglatörmeléket valamint emberi vázsontokat. Ezeket a helyeken tatár- vagy török által elpusztított templomokat tételezett fel. Hipotézise azóta több esetben igazolódott.

„Csongrád múltját kutató, jelenét szemlélő” útjai során a paraszti tárgyak mellett meséket, dalokat, régeket gyűjtött. Megszerezte a környéken élő állat- és növényfajok egy-egy példányát, őrizte a helyi iparosmesterek egy-egy remekét. Foglalkozott a táj természetföldrajzi vizsgálatával. Levéltári kutatásokat végzett és felkérésre megírta egy-egy csongrádi család genealógiáját. A múzeum, megalakulása után alig öt hónappal már látogatható, sőt karácsonyra képzőművészeti kiállítást tervezett, ahová kiállítandó képek felajánlását kérte. Elképzelése szerint a múzeumnak komplex közművelődési intézménnyé kell válnia. Ennek megvalósításáért igen sokat tett. Előadásokat szervezett és tartott, hogy az ott felajánlott adományok hozzájárulhassanak az építendő Közművelődési Palota anyagi fedezetéhez. A múzeumi kereteken belül szervezendő közkönyvtár számára könyvajándékozási akciót indított.

Életének e rövid szakaszában nem mindennapi közművelődési tevékenységet fejtett ki. Rendszeresen tartott múzeumi tárgyú beszámolókat, a város és a környék iskolásainak színes előadásokat szülőföldjük régészeti, történelmi és természetrajzi adottságairól. Lelkes és szorgalmas tevékenységének eredményeként a múzeum alapítása után másfél évvel, 1925 telén a gyűjteményt már mintegy 100 000 tételre becsülték. A szakszerű nyilvántartás és dokumentálás is elkezdődött. Ehhez fotóst és „tollal rajzolót” keresett újsághirdetés útján. Tervei között szerepelt a múzeumi évkönyv megjelentetése, az ellési monostor romjainak feltárása. Elképzeléseinek megvalósítását váratlan halála akadályozta meg.

Szentes és Csongrád város történetének most készülő monografikus feldolgozása során kiderült: Farkas Sándor sokoldalú tevékenységének ismerete nélkül nem lehet megírni e két város történetét. Ezért is tisztelgünk emléke előtt.

Lőrinczy Gábor